

Harran

Kültür ve Folklor Dergisi

- ⊗ Hasan Padişah Camii
- ⊗ Urfa Halk Oyunları
- ⊗ Urfa Kitabeleri
- ⊗ Hacı Kermo'nun Öyküsü

HARRAN HARABELERİNDEN BİR GÖRÜNÜŞ

SAYI

22

Harran

Kültür ve Folklor Dergisi

S A H İ B İ
VE
MESUL MÜDÜRÜ

Yusuf DEMİRKOL

YAYIN KURULU

Mehmet OYMAK

A. Giray SARAÇ

İ. Halil ÇELİK

M. Emin ERGİN

S A Y I : 22

F İ Y A T I : 100 TL.

Yıllık Abone : 1000 TL.

Yeniden abone yapılmaz.

Adımız anılarak iktibas yapılır.

Gönderilen yazılar geri verilmez.

Reklâmlar pazarlığa tabidir.

YAZIŞMA : P.K. 44 - U R F A
İdarehane : Urfa İşhanı B. ediye
karşısı No : 430 — U R F A

Bu sayı Kurtuluş Matbaasında
AĞUSTOS 1983 tarihinde dizilip
basılmıştır.

HARRAN'DAN:

21. Sayımızda, "İnanıyoruz ama biz korkuyoruz doğrusu. Hem de çok korkuyoruz. Çünkü bu kadar muazzam bir yatırımın etki ve sonuçları neler olur?" diye soruyorken; Kayseriden, şair Muhsin İlyas SUBAŞI'dan bir dörtlük çıkageldi:

NE VERİR?

Yarını olmayan hayâl söze ne verir,
Soğumuşsa gönlü, yağmur güze ne verir,
Azgın sularına gem vursak da Fırat'ın;
Donmuşsa ruhumuz, Harran bize ne verir?.

Doğruya aynı paralelde ruhumuzun ihtiyaçlarını da karşılamayı unutmamalıyız.

Prof. SEGAL URFA'YA GELİYOR

Yerli bilim adamlarımızın Harran ve Urfa'ya pek ilgi duymadığı, araştırmaya girmediği dönemlerde; gelip Urfa'larda Harranlarda çöl sıcağında binbir zahmetlere katlanarak tarihi gün ışığına çıkarmaya çalışan prof. Segal yıllar sonra yine Urfada...

"Çünkü tarihte Urfayı değil Urfa'da tarihi arıyordu" Segal. Ve unutulmayacak emekler vermişti Urfa araştırmalarına....

28 Eylül'de Urfa'da olacak bilim adamlarına hoş geldiniz diyoruz.

URFA ŞAİRLERİ :

(A H M E T) H İ K M E T

(Geçen sayıdan devam)

Bedri ALPAY

Hicri 13 üncü asrın sonlarına doğru Hasan padişah Camii avlusunda tesis edilen büyük kütüphane Hikmet'in teşvik ve himmetiyle hocası Hacı Mustafa tarafından vücuda getirilmiştir. Ahmet Hikmetin bu kütüphane için yazdığı tarihli manzume kütüphane kapısına hakkedilmiştir.

Ehli hayrat ve Ulülhsanı
Oldu asar-ı bu nev kâşâne
Cennet-i tecri tahti'el enhar
Dense lâyık bu kasr-ı zîşâne
Cenab-ı Hacı Mustafa Hafız
Kıldı himet esası bünyane
Oku ebcet ile Hikmet tarih
Pek mahallinde nev kütüphane

Ahmet Hikmet Efendi'nin devri Urfa şiir ve edebiyatının en parlak bir devridir. Muasırlarından meşhur Sakıp Emin'in teşkil ettirdiği edebi meclise bir çok Urfa şairleri girmişlerse de Ahmet Hikmet bu meclise girmemiştir. Meclise yahut müdavimlerine muariz olduğundan değil hilkaten serazat ve bambaşka bir tabiate malik olduğu için bu edebi meclise girmeye lüzum görmemiştir.

BİR ĞAZELİ :

Bağ-ban oldum nihâl-i yasemini beslerim
Daye'i aşkım o şûh-ı nazenini beslerim
Şir-i şeker feyz-ı câridir dil-i mesmumdan
Bir mukaddes tifli-veş ruh-ül-emini beslerim
Katre-i eşkim nüzûl ettikçe rahmet cûş eder
Ab-ı alemgîri bakıyım zemini beslerim
Cuy-veş hûnum revan olsun rız'yı hakk için
Ben Hüseyin-i Kerbelayım nahl-i dini beslerim
Derd-i endûh-ı belâ bir lahza nabüd olmasın
Hikmet ol ağniyâden kalb-i hazini beslerim

HACI KERMO'NUN ÖYKÜSÜ

Cemil Cahit GÜZELBEY

Bir süre önce sayın Ali Nadi Ünler'le yaptığımız Urfa gezisinde bir yandan Şair Sakıp (Deniz'lerin atası) hakkında araştırma yaparken öte yandan da Hacı Kermo'ya ilişkin soruşturmalar da bulunduk. (Bu gezimiz birkaç yıl önce olmuştu.)

Hacı Kermonun asıl adı Hacı Kerim'dir. Hacı Kerim yaklaşık olarak 200 yıl önce Bağdat'ta Kadiri tekkesi şeyhi tarafından, tarikatın Urfa'da yayılması için görevlendirilmiş, Urfaya gelerek burada yerleşmiştir.

Hacı Kerim'in bir kızı ile 4 oğlu olmuştur. Oğullarından birisi medreseden yetişerek önce Muş kadısı olmuş, sonrada İstanbul'da görev almıştır. Cemil adlı öbir oğlu kendini cebir ilmine vermiş ve bu yolda ad yapmış bulunduğundan asıl adı unutulmuş ve cebir diye ünlenmiştir. Oğullarından Hacı Mustafa ise babasının yolunda yürüyerek kadiri tekkesine şeyh olmuştur. Torunlarının hala Urfada Hacı Kermolar diye anılmakta ve yaşamakta olduğu söylenmektedir. Bunlardan biri Hayrullah Camii İmamı idi. Camiin yanı başındaki hücrelerinde ziyaret ettik. Bizi çok iyi karşıladı. Yanımıza düşerek Hacı Kerim'in mezarını gösterdi. Mazartaşlarındaki Arapça kitabeyi okumamıza yardım etti. Hacı Kermonun dördüncü oğlunun adını saptayama-

dık. Ancak bunun Halil Baba'nın babası Bakır Baba olması gerektir. Zira Hacı Kermo'nun oğlu Hacı Mustafa 1293 (M 1878) de ölmüştür. Bakır Baba'nın oğlu Halil Baba ise 1265 (M. 1849) doğmuştur. Urfa Şeri Mahkeme Sicillerindeki kadiri tekkesi ile ilgili kayıtlarda belki buna ışık tutan belgeler ortaya çıkabilir.

Hacı Kermo hakkındaki araştırmalarımızla doğrudan doğruya ilgili bulunmamakla birlikte Folklor yönünden ilginç bulduğum şu olayı da saptadım:

Hacı Kermo'nun ilk karısından çocuğu olmaz, Bir gün bilgin bir gezgin tekkeye konuk olur. Konuşuk sırasında durumu öğrenen gezgin, iki çömlek ister. Hacı Kermoya, birinin içine kendinin, öbirine karısının işemelerini söyler. Dediği yapılır. Çömlekleri 40 gün süre ile bir yerde saklatır. Sürenin sonunda ayrı ayrı her iki çömleğinde kırar Kadına ait bulunan çömlekteki toprakın kül gibi bir renk ladiği, öbürünün ise eski rengini saklı tutup içinde kimi bitkilerin filizlenmekte olduğu görülür. Bunun üzerine çocuk olmama nedenin karısından olduğunu, kendinin çocuğu olabileceğinin söyler. Bu olay üzerine Hacı Kermo ikinci kez evlenir. Yukarıda sözünü ettiğimiz çocukları olur.

HACI KERİM'İN MEZARI VE KİTABELERİ

Hacı Kerim'in kabri Harran kapısındaki mezarlıkta Essayit Ali Maksut türbesinin 10 metre kuzey batısındadır. Yeşile boyanmış bulunan mezar taşının her ikisinin iş tarafında kitabesi bulunmaktadır. Baş yanındaki taştaki arapça kitabe:

Rızaen lillahelfatiha
Küllü nefsin zaikatil mev
Sümme ileyna raciün.
Haza karel merhum
Elhaç Abdülkerim
Bin Elhaç Mehmet teveffa
Fi Şeh-i zilkade 1234 (M. 1818) Türkçesi:

Bu kabir Muhammet oğlu merhum Abdul kerim, dir. 1234 yılı zilhicce ayında ölmüştür. Başucu taşındaki kitabe:

Lallahe illallah
Muhammeddür resülullah
İlahi ente züfadi ve inni
Feinni zül'hataya fağfi anni
Ve zanni menke yarap cemillün
Fehakkak ya ilahi hüsnü zanni
İlahi la taazzübini fe inni
Takbiha ellezi kana minni.

ÇİĞDEMCI KIZ

Hiç gözüne baktınız mı
O kaya yüzde iki kaynak
Dışa taşmasın diye
Hapsedilmiş

Ne yüzü konuşur
Ne elleri ne dili
Gözlerine bakmanıza
Mani olur mendili

M. Adil OYMAK

KELKİT'İN SULARI

Kelkit'in suları serin ve soğuk
Bir dev sanmayın ki dağlarda boğuk
Yürü artık, büyü artık ey çocuk
Kelkit'in suları içimi yaktı.

Masmavi gökte yıldızlar
Bulut bulut hüznülenir
Küme küme dizilirler
Hey o canım mucizeler
Derya dolar beş parmakdan
Ay ay bölünüyor gökte
Gül tebessümler dökülür
Birden bine şakkülkamer
Yerde küfrün erleri de
Birliğe beraberliğe
DENİZLERLE GİTMEKTEDİR.

DENİZLER

Denizler ah bu denizler
Hakikat cendereleri
Kıvrımları gibidirler.

Hanifi DÜŞMEZ.

Türkçesi :

Yarabbi sen fazıl ve kerem sahibisin ve ben hatalarla doluyum. Beni affet. Senden zannım, umudum iyiliktir. Yarap beni cezalandırma. Suçlarımdan ötürü.

Kitabesinden asıl adının Kerim değil, Abdülkerim olduğunu öğrendiğimiz Hacı Kermonun oğlu Hacı Mustafa ile kız çocuğundan gelme Şeyh Hüseyi'nin mezarları Es-

seyit Ali türbesinin bulunduğu kubbe altındadır. Hacı Mustafanın taşında ölüm tarihi olarak 1295, Şeyh Hüseyin'ninkinde 1969 tarihleri yazılıdır.

Ataları Kadiri olan Bakır Baba, sonra Birecik Bektaşi Ziviyesi Şeyhi Hasan Kaşif Baba'nın Urfa halifesi olmuştur. Halil Babanında babasından nasip almış olduğunu anlaşıyor.

URFA HALK OYUNLARI

Mehmet OYMAK

Ülkemizin Halkoyunlarının zenginliği içinde Güneydoğu Anadolu'nun yeri belirgindir. Çarpıcı giysiler ve oyunların ilginç figürleri gerçek bir sahne ve ifade kuvveti verir. Urfa yöresi ise daha değişik özellikler arzeder.

Oyunlarımız kadın, erkek ve karma oynanabilir. Bu değişkenlik Urfa'da bölge özellik ve anlayışından dokmaktadır.

Şehirde kadınlar ayrı, erkekler ayrı oynarken bazı kaza ve köylerimizde karma olarak oynanır.

HALAY OYUNLARI : Bir meydanlıkta veya avluda kurulan halay oynarken, soldan sağa ve bir daire çizerek oynarlar. Her toplumda olduğu unutulmaz olayları dile getirilmesi istenen duyguları ifade eder. Halay oyunlarından bazı örnekleri aşağıya çıkarıyoruz.

KIMİL : Süne denen Tahıl bitinin (Kimilin) yaptığı tahribatı dile getiren, sahnelenen bir oyundur. Kimil geldiği yıl buğdaya verdiği zararlar bir afete sebep olur. Danelerin içini emerek özünü alır. Buğdayı telef olan çiftçi, köylü bir senelik emeğini ve gelirini yitirmekten dolayı perişan olur. Bu perişanlığını Kimil oyunuyla düğünlerde de dramatize ederek dile getirir.

Kimil oyunu önce ekim'le başlar. Sonra hasat dile getirilir. Biçilen başaklar boş çıkınca bir üzüntü ve keder havası çöker oyunculara. Bunu ağıt ve duayla anlatırlar.

TÜRKÜSÜ : Urfalılar hep ağlar	Ekinimizi kavurdu
Ekinime bel bağlar	Gök üzüme savurdu
Bı Kimil ürek dağlar	İslam değil gavurdu
Havar Kimil lo Kimilo	Havar Kimil lo Kimilo

Bir çok varyantları vardır.

GİRANİ : Bir Halay oyunudur. Genellikle oyunların başlangıcında oynanır. Çok ağır ve nazlı figürlerle gösteri yapılır. Ağır lama demektir. (Çok az bir farkla KÖRDEVE adını da alır.)

DÜZ:Düz figürleri vardır. Önce yavaş bir tempoyla ve sağ ayak üzerine oynanırken gittikçe hızlandırılır. Halayın usta ve kendine güvenen oyuncusu ki ekip başındadır. Ekipten koparak aynı vuruşlarla çok canlı ve güzel bir gösteride bulunur. Hoyrat, Zılgıt, kurşun sıkma ve halahe diyerek bu oyuncu takdir ve teşvik edilir. Güzel bir gösteri oyunudur. (Az bir figür farkıyla AYŞANA İBE de denir.)

CEZAYİR : Bir erkek oyunudur. Zurnanın çaldığı Cezayir havası oyuna bir çeşni verir. Sert ayak vuruşlarıyla oynanır. (Çok az farkla Trampa, Mozaka adlarını da alır.)

ÇEÇAN KIZI : Çok hareketli bir oyundur. (Az farkla Selman da denir)

LORKE : Birçok adları vardır. Her figürün değişmesiyle ayrı bir ad alır. Çok yağın ve hareketli bir oyundur. Adını figürün özelliklerinden alır. (Dik: Vücut dik olarak ayaklar üzerinde sıçranırsa, Abravi: Yağmurlama) Aynı tempoyla sağ ve sol ayaklar üzerinde sıçrayarak oynanır. **NİĞ**: Ayak figürüyle adlandırılır.

DİNİĞİ : İki ayak. Normal temposunda ayağın iki defa öne veya arkaya vuruşuyla oynanır.

SENİK : Üç ayak. Ayağın iki yerine üç vuruşu ile oynanır.

BEŞAYAK : Yine aynı ayak figürlerinden isim alır.

DERİK : Çok hareketli ve çeşitli figürlerle oynanan bir oyundur. Tekayakda denir. Halayın tüm oyunlarının katıldığı sıçrama,alkış geriye ve ileriye hareketle oynanır.

TEŞİ : Serajeri (Başasağı veya yukarı-aşağı anlamına gelen bir isimdir) Teşi ise yün ve pamuk eğirmeye yarayan iğ'dir. Kadının ev işlerini sembolize eder. Halay bir sağa bir sola kaydığından Serajeri ismini de alır. Oyunda yayık, ip eğirme, süt sağma, hamur yoğurma, yufka yapma, çamaşır yıkama gibi ev işleri dile getirilir. Çok zengin figürleri vardır.

GEMİ : Özellikle Fırat kenarında Bozova, Hilvan kazaları ile Urfa'nın o yöredeki köylerinde oynanır. Sal'la nehri geçiş yük nakli ve bu işler yapılırken meydana gelmiş kazalar anlatılır. Sevinç ve üzüntü ifade eden mizansen figürler vardır.

TIRGE, KERİBOZ, SOSEH, SEYLANI, FATMELİ, EYŞAN, NURE, MANİ, NİĞ gibi 60 kadar oyun vardır.

KARŞILIKLI OYNANAN OYUNLAR

Yöremiz halay yöresi sayılmakla beraber dört kişiyle oynanan ve karşılama sayılabilecek oyunlar da vardır. Bu oyunlar temelde aynı olmakla beraber oyun sırasındaki gösteriden dolayı üç isim alır:

1- DEĞENEK OYUNU (Dörtlük)

2- KILIÇ KALKAN OYUNU

3- PIÇAH OYUNU

1-DEĞENEK OYUNU: Dört oyuncudan ikisinin çok hızlı ve gerçek sayılabilecek yüz santimetre kadar uzunluğunda yeşil ağaçlardan kesilmiş sopalar kılıç gibi kullanılarak döğüşmesiyle oynanır. Bu dövüş kızımsınca oyuncularından biri döğüşenleri ayırır. Ve hareketlerle kucaklaşarak yine oyuna geçerler.

2- KILIÇ KALKAN OYUNU : 1950'lere kadar çok yaygın olan bu oyunun Urfa'da oynandığı Devlet arşivlerine de girmiştir.

3- PIÇAH OYUNU: Yine karşılıklı oyuncular kama veya büyük bacaklarla oynarlar.

AĞCAMİİ (Nimetullah) KİTABELERİ

Mahmut KARAKAŞ

HARRAN DERGİSİNİN 20. sayısında Sayın Cihat Kürkçüoğlu AĞCAMİ'yi anlatmıştı. Ancak kitabeleri kendisiyle birlikte okumaya çalıştığımız halde, büyük bir alicenaplık göstererek, bu yazısı içinde kitabelere yer vermemiş, bunları benim bir yazı dizisi halinde ayrı olarak yayımlamamı arzulamıştı. Ben de bundan cesaret alarak, Allah'tan muvafakiyet dileğinde bulunup hazırlığa başladım. AĞCAMİ Kitabelerinden başlıyor ve beni teşvik eden Cihat Bey'e teşekkür ediyorum.

Kitabelerin buldukları yerin tarihi hakkında büyük bir önemi haiz olduğu herkesin malumdur. Bu bakımdan bu yazıların silinmesi veya zamanla kırılması bu belgelerin kaybolması demektir. Biz de şehrimizde bulunan tarihi yerlerin kitabelerini elimizden geldiği kadariyle okumaya çalıştık. Buna rağmen okuyamadıklarımız çıktı. Bunlardan şüphelendiklerimizi parantez içerisinde kaydederken, kırık olanlarıda noktalar halinde işaretledik. AĞCAMİ diğer bir ismiyle NİMETULLAH CAMİ'dir. Cami'in dış batı kapısının sağındaki pencere üzerindeki kitabe:

**Hakkânâ güzel cami olursa müsemmâ
Pürnur olub ab-ı rüzen ile çü me'vâ
Virâne olub bu mesken olmuş idi hem
Dîrine bîded iken camii Beylâ
Tamirine kâni fehm eyledi ol himmet
Fîrûz beg ol bahr u ayn-ı sehâ atâyâ**

Kitâbeyi bugünkü düzyazıya çevirecek olursak; ezcümle şunlar anlaşılır:

“Böyle bir makam ile secdeye kapananın yüzü, bu güzel caminin ismi gibi gerçekten nur ile dolu olur.

Ağcami eski bir kilise ve harabe bir mesken idi.”

“Hediyeler ve cömertlik denizinin kaynağı olan Firûz beg, tamirine yeniden karar verdi.”

Anlaşılabileceği üzere eski bir kiliseden camiye çevrilen Ağcaminin bu kitabeleri tamirini göstermektedir. Bu kitabenin yazılış tarihi yok. Yalnız Firûz beg ismi Urfa cami ve çeşmelerinin bir kaçında geçmektedir. Ulu caminin yanında bulunan Eyyubiye Medresesinin günündeki çeşme üzerindeki kitabede Firuz begin ismi geçmekte ve 1782 tarihinde yapıldığı belirtilmektedir. Oradaki hat ile bu kitabedeki hat aynı şahsın elinden çıkmışa benzemekte olup, Akcaminin tamiri de bu senelere rastlamaktadır. Kitabede tarih düşürüldüğü kanısına vararak son mısradaki (Firuz bahr-ı Seba) Cümlesinden abcet hesabı ile hicrî 1174 (miladî 1760) tarihini çıkardık. Zaten aşağıdaki kitabe de bu tarihi doğrulamaktadır.

**“Hacı Haydar ağa cûya-yı rıza-yı Rabbanî
İhtimam etdi edub himmet tamiratına
Dediler tarihi etdi rıza-i lillâh
Saile köhne binasını cedide tamir.”**

Sene 1170

Ağcami Minaresinin kaidesinin batı cephesindeki bu kitabe de; Hacı Haydar ağa tarafından tamir edildiğini belirtmektedir. Hicrî 1170 (miladî 1756) tarihi kayıtlıdır. Fakat tarih düşürüldüğü beyitte 1170 tarihi çıkmamaktadır. Herhalde her iki kitâbe de birbirine çok yakın, yani 1756 tarihi civarında bu iki zatın camiye birlikte tamir ettiklerini göstermektedir. Bu kitabede “soranlara Allah rızası için” tamir edildiğini anlatan Saile rıza-i lillâh” cümlesi hicrî 1163, miladî 1743 tarihi çıkmakla düşüncemizi doğrulamaktadır.

Hacı Haydar Ağa ile Firuz Beg'in hayatı hakkında kesin bir bilgimiz yoktur. Bu zatlar acaba şehrin ileri gelen zenginlerindenmi yoksa devlet adamlarından mıdır Burasını da bilemiyoruz. İşte Urfaya ait salnamelerin kütüphanelerimizde bulunmayışı bizi bu şahısları tanımakta aciz bırakmaktadır. Kitabeleri yazan şair ve hattatın ismi de yoktur. Bütün bunlar caminin tamir tarihi için büyük önem taşımaktadır. Sadece Sicill-i Osmanî (C. 4-S.32) de devlet adamlarından biri olan Firuz paşadan bahsedilmektedir. Ancak bu zat hicri 1201 (Miladi 1786) da Rakka valisi ve 1787 tarihinde Diyarbakır valisi olmuştur.

Bu kitabelerden anladığımızı göre 230 sene evvel tamir gören Ağcamı, bu tarihten çok önceleri kiliseden camiye çevrilmiştir.

Şöyleki; Cami avlusunun kuzeyindeki medrese odaları bunu göstermektedir. Daha önce silindiği belli olan yazının üzerine siyah boya ile ve oldukça bozuk bir yazı ile okuyabildiğimiz kadarı ile şunlar yazılıdır:

**Beher tahsil-i ulûm iş bu makama lillah
Bi tadrise bâni etdikde hulusi ile binâ
Nakt-ı seng-i Kasrı Hatif dedi oldu tac
Eyledi bunu nur hücreyi Abbas ağa**

Sene 1107

Hicri 1107 (miladi 1695) tarihinde bu medrese odaları Abbas ağa tarafından yaptırılmıştır. Böylece caminin tamir tarihinden 60 sene önce aşağı-yukarı bundan 300 sene önce bu medrese yaptırılmıştır.

Oysa bu medrese odalarından birinin altında bulunan türbenin kitabesi ise daha eski tarihlere gitmektedir.

Türbe Kitâbesi:

**Zir-i zemin hücrede medfun merhumlara fatiha
Ruz Beg eş-Şehir bi Nimetullah Beg sene: 927
Ali Beg İbni Lütfi Beg sene: 1003**

Nimetullah diye şöhret kazanmış olan Ruz Beg'in vefat tarihi hicri 927 miladi 1520 ve yine Lütfi beğın oğlu Ali Beyin ise vefat tarihi hicri 1003 miladi 1594 tarihi vermekle cami tarihinin çok eskilere gittiğini göstermektedir. Caminin "Nimetullah" 'adı ile de anılması büyük bir ihtimalle bu türbede yatan zattan gelmektedir. Türbe içerisinde üç kabir bulunmaktadır. Ayrıca kabirlerin üzerinde tarih yoktur.

Caminin iç kapısının sağ ve sol taraflarında son devrin büyük Hattatlarından Lobut Ahmet efendi tarafından yazıldığını sandığımız tahta üzerine şu anlama gelen hadisi şerif çok sanatkarane bir şekilde yazılmıştır.

"Camideki münafık kafesteki kuş gibidir"

"Ve camideki mü'min sudaki balık gibidir."

Cami avlusunun doğu duvarında kapalı bir kapı kemeri üzerindeki kitabe caminin kuyusunun kitabesidir.

**Nuş kılınlar bı-aşkı çün içdi Kerbela
Su çekmesin ey şafi devran devran mey dönderen
Hayr edin Allah için tarihidir emr-i Rıza**

Sene : 1242 (1826)

Emr-i Rıza 1244 hicri tarihi vermektedir.

TOKTEMUR (TOKDEMİR) MESCİDİ ve HASAN PADİŞAH CAMİSİ

A. Cihat KÜRKCÜOĞLU
SANAT TARİHÇİ

Urfa merkezi, Akarbaşı ile Balıklıgöl mevki arasında bulunan Toktemur Mescidi ve Hasan Padişah Camisinin ayrı tarihlerde yapılmış iki ayrı yapı olmalarına rağmen tek cami görünümünü verdiklerinden birlikte incelenmeleri gerekir.

TOKTEMUR MESCİDİ

Batısına bitişik Hasan Padişah Camisi kubbelerinden daha küçük boyutta ve alçak ölçüde inşa edilmiş olan tek kubbeli Toktemur Mescidinin doğu cephesindeki H.983 (M.1575) ve H. 994 M. 1585) tarihli kitabeler yapının tamir devirlerine aittir. Hasan Padişah Camisinin 15. yüzyılda inşa edildiği ve mevcut izlerden Toktemur Mescidinin Hasan Padişah Camisinden eski olduğunun anlaşıldığı dikkate alınacak olursa bu mescidin 15. yüzyıldan önce inşa edildiği düşünülür.

Mescitteki tamir kitabelerinden 1575 tarihli olanında geçen "...Allah'ın şerefli Kur'anının zikri için....." cümlesinden bu yapının Kur'an-ı Kerim'in okutulup öğretildiği ve aynı zamanda namaz kılınan medrese mahiyetinde bir dini müessese "DAR-ÜL KURRA" olarak yapıldığını anlamaktayız.

HASAN PADİŞAH CAMİSİ

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde "Sultan Hasan Camisi" olarak geçen Hasan Padişah Camisindeki mevcut kitabelerden en eskisi 1574 tarihli tamir kitabesidir. Esas inşa kitabesi bulunmamaktadır. Bir görüşe göre Hasan Padişah" adı Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'dan gelmektedir. Bu görüşün doğruluğu dikkate alınacak olursa Caminin 15. yüzyılda yapılmış olabileceği akla gelir.

Cami, kible duvarı boyunca sıralanmış üç büyük kubbe ile örtülü yatık dikdörtgen bir plana sahiptir. Kubbeler orta bölümde dört bağımsız payeye, yanlarda ikişer duvar payesine, kuzey ve güneyde ise duvarlara oturur. Cami mekanının güneydoğu köşesinde ve Toktemur Mescidinin güneyine bitişik beşik tonozlu bir bölümle Caminin güney cephesinin Toktemur Mescidi ile aynı doğrultuya gelmesi sağlanmıştır. Kible duvarı dışındaki altı adet payanda ile kubbelerin bu duvara yapacağı basınç hafifletilmiştir.

Hasan Padişah Camisinin mihrap duvarına paralel uzanan üç kubbeli planı, daha sonraları inşa edilecek olan Dabbakhane camisi planına örnek olacaktır. Her iki cami arasındaki plan benzerliği sadece orta mekandaki payeler bakımından farklılık gösterir. Hasan Padişah Camisinin orta mekanındaki dört bağımsız paye Dabbakhane Camisinde bulunmaz. Urfa camileri arasında bu plan şemasına Narıncı Camisinde de rastlanır. Ancak Narıncı Camisinde mihrap duvarına paralel sıralanan üç kubbenin kuzeyinde, kubbelere paralel üç çapraz tonozla örtülü ikinci bir bölüm yer alır.

Hasan Padişah Camisinin yerden yarı yüksekliğine kadar pembe mermer taşından olan mihrabının yukarı kısmı beyaz kalker taşındandır. Çevresi süslemesiz olan mihrabın kavsarası mukarnaslıdır. Mihrap üzerindeki H.1388 (M. 1968) tarihli kitabe son yıllarda yapılan tamirat sırasında konulmuştur.

Pembe mermer taşından yapılmış olan mimberin iki kanatlı kapısı ağaç oymalıdır. Urfa Camilerindeki yegane süslemeli mimber kapısı olan bu eser üzerindeki süslemeler son yıllarda yağlıboya ile zevksizce boyanmış ve malesef bu güzelim kapı orijinalliğini kaybetmiştir.

Caminin son cemaat yeri, önde payeler üzerine oturan çapraz tonozlarla örtülü sekiz gözlüdür. Doğu baştaki göz Toktemur Mescidi önüne gelmektedir. Son cemaat yerinde üzeri kitabeli iki mihrap bulunur. Bu kitabelerden birinde, "Bu Cami Sultan Selim Hanın emri ile Şeyh Abdülkadir oğlu Hacı Yakup tarafından H. 982 (M. 1574) yılı Muharrem ayının birinci günü tamir edildi." yazılıdır. 1574 tarihinde Osmanlı tahtında II. Selim bulunmaktaydı.

Son Cemaat yeri cephesinin orta bölümündeki H. 1291 (M.1874) tarihli kitabe diğer bir tamir devrine aittir.

Cami avlusundan (son cemaat yerinin önünden) geçen Halil'ür Rahman suyu ayluya ayrı bir güzellik verir.

Avlunun kuzeyinden geçen Akarbaşı yolu üzerinde eskiden Hasan Padişah Medresesi bulunmaktaydı ve caminin minaresi bu medrese odaları önünde yer almaktaydı. 1939 yıllarında Urfa Belediyesinde Mühendis olarak görev yapan Himmet Ölçmen Bey tarafından gerçekleştirilen imar uygulanmasıyla bu medrese ve üzerindeki köşk yıktırılarak yerinden bugünkü Akarbaşı Yolu geçirilmiş ve böylece caminin minaresi de avlu dışında, yol kenarında kalmıştır.

NOT : Harran'ın önceki sayılarında yayınladığımız Urfa Camilerini fotoğraflarla olmasa bile plan şemaları ile birlikte vermiş, gelecek sayılarımızda da bu uygulamayı sürdüreceğimizi planlamış idik. Ancak, klişe masraflarının yekûn tutması ve içinde bulunduğumuz mali imkânsızlıklar bu planı uygulamamıza engel teşkil ettiğinden üzülererek yazılarımızı bir müddet plan şemasız olarak yayınlamak zorunda kalacağız. İnşallah en kısa zamanda gerekli mali güce kavuştuktan sonra Urfa Camilerini tekrar planlarıyla birlikte değerli Harran okurlarına sunmak kismet olacaktır.

URFA AĞZI DEYİMLER SÖZLÜĞÜ

Semantik :
Adil SARAÇ

C

M. EMİN ERGİN
ALİ KAZAZ
EMİN BEYAZGÜL
M. ALİ EKREN

- CABDA KALMAK : Oyunu elinde tutmak için kenarda kalmayı tercih etmek
- CANI KAŞINMAK : Huysuzluk edip, dayak istemek.
- CANINDAN BULMAK : Bedence bir belaya uğramak.
- CANIYE ATAŞ DÜŞE : Belâlı kişilere hastalığa uğraması dileğindeki beddua.
- CANIYİN SAĞLIĞI : Anlatılan bir şeyin veya konunun bittiğini belirlemek ve muhtaba iyilik dilemek anlamında.
- CANIYA KERİM OLA : Nankör kişilere karşı söylenen beddua.
- CANI MI SIHLİ : Kendi başına iş açmaya çalışan kişilere söylenir.
- CANKEŞ OLMAK : Bedence çok çalışkan kişiler için kullanıldığı gibi ölüm döşegindeki kişinin bir an için anormalleşmesi, sersemlemek anlamında.
- CARTIY ÇEKTI : Kaybetti anlamında.
- CAZI KERISI : Şeytanca iş yapan, yaptığıyla ortalığı karıştıran tipi.
- CEBİNDE SANKİM İLAN VAR : Cimriler için kullanılır.
- CEDDİYE REHMET : Geçmişlerine iyi dilikte bulunan dua.
- CEFTNEN NAR KABUĞI YE : Yemekleri beğenmeyen, 2-Davetsiz misafirlere söylenen acı söz
- CEFTTEN ÇİHMİŞ CEFTI BEGENMİY : Ashını inkar eden kişiler için kullanılır.
- İLLA CEHENNEME ZUMERA : Cehenneme kadar yolun var.
- CEMAZİYEL EVVELİ BİLİYEM : Böbürlenmiş bir kişiye, mazisinin bilindiği anlamında
- CENGER MI BASTILAR : Yersizce bağırıp, çağırıp, şamata yapan kişiler için kullanılır.
- CIBIL'INIK MI OLDİ : Obur kişilere söylenir.
- CIFIT MEHLESİ : Hilesi çok.
- CIRRIK ETTİ : Bir işten, bir oyundan, bir iddiadan acz içinde mecburen bıkip kaçmak.
- CIZZIKTAN ÇIKMAK : Azmak haddini aşmak.
- CİGERİ GÖZİKİ : Yoksul kişiler için kullanılır.
- CİNCIKLI HAMAM/ KUBBESİ TAMAM/ Bİ GELİN ALDIH/ BABASI İMAM : Her yönüyle mükemmel bir işi becermek anlamında.
- CINGANADA GÜMÜŞ MASAT BULUNMIŞ : O an için ihtiyaç duyulan bir malı esirgeyen kişiler için kullanılır.
- CINIBIT KİMİN ADAM : Fazla hareketli kişiler için kullanılır.
- CIHSINMIŞSEN : Sonradan görme bir kişinin anormal hareketlerde bulunması anlamında.
- CİNKIFIR OLMAK : Son derece asabı bozulmak.
- CİNCIKLI HAMAMA ÇEVİRDİZ : Bir toplulukta sükunati ihlal edecek geliş güzel hareket ve konuşmalara karı söylenir.

- ÇAĞALA HERKES EVİNE DAĞALA** : Toplantıyı sona erdirmek isteği.
ÇAMURA BASTI ÇALIYA ASTI : Özensiz çamaşır yıkayan kadınlar için söylenir.
ÇALMADAN OYNI : Zamansız iş yapmaya kalkışan hafif mesrep kişiler için kullanılır.
ÇANGALA ÇALINMAK : İnatlık etmek
ÇAPIDIYA ÇULIYA EŞIKLİH SENİ NE HALİYA : Boyundan büyük işe kalkışanlara söylenir.
ÇAPIT BAŞTA ÇARPANA AYAHTA : Çok gezen kadınlar için kullanılır.
ÇARHINA OHIMAK : Dünyasını zindan etmek.
ÇARPANA SURATLI : Çirkin kişiler için kullanılır.
ÇARPIP ÇALINDIRMAK : Korkutmak, cezaya müstehak olan bir kişinin cezasını beklemediği bir anda aniden verip şaşkına düşürmek.
ÇARŞAFA DOLAŞTIRMAK : Beceriksizlik etmek.
ÇARŞIDA Yİ HANDA YAT EVDE SENİY GEL DE GİT : Sorumsuzluk aile reisleri için kullanılır.
ÇARŞI GELİNİ : Giyimine ve dolaşmasına aşırı düşkün olanlar için kullanılır.
ÇATAL AĞAÇ : Önceleri pantolon için kullanılan bu deyim sonraları da pantolon giyenler için kullanılmıştır.
ÇATALI ONBEŞ : Aslında bilye oyununda kullanılan bu deyim topluluk tarafından kabul edilmeyen sözler için kullanılır.
ÇAY AHİY - DELİ BAHİY : Tembel işsiz güçsüz kişiler için kullanılır.
ÇAYI GÖRMEDEDEN ÇEMRENİY : Zamanından önce bir işe teşebbüs etmek.
ÇEK ÇINDIR : Zayıf ve fakat kuvvetli adamlar için kullanılır.
ÇELBESUG : Çarşı pazar boş gezenlere, 2. Çarşı köpeği anlamında
ÇELPESENG OLMAK : Gözden düşmek, değerinden kaybetmek.
ÇEBPEREŞ OLMAK : Elinden iş gelmemek.
ÇEPELO : Sakar.
ÇETELE VERMEMEK : Ulu orta kimseye söz kaptırmadan konuşmak.
ÇEVİR KAZ YANMASIN : Adet yerini bulsun anlamında.
ÇIKARISİHAHI - İŞÇİ BİZİ YANDIRI : Mutlu görünen mutsuzlar için kullanılır.
ÇIHMAZ AYIN SON ERBEESİ : Borcunu ödeme istemeyen kişiler için kullanılır.
ÇIRNAK ATMAK : Menfaat temini için herhangi bir işe el atmak.
ÇIZZIKTAN ATMAK : Kovmak.
ÇIZZIKTAN ÇIKMAK : Kuralları çiğnemek.
ÇİĞ YEMEDİM Kİ KARNIM AĞRISIN : Kötü bir iş yamadığını beyan etmek
ÇİMDİK ÇEKMEK Çimdiklemek:
ÇİNİMİN ETİ : Vazgeçilmesi mümkün olmayan şeyler için özellikle hayırsız evlat için kul.
GİRİŞ KİMİN YAPIŞIY : Sıvaşmak
ÇİRPİSİ SEYREK : Geri zekalı patavatsız.
ÇİVSİ EKSİK : Manyak geri zekâlı
ÇİZ VİZ ABDÜLAZİZ : Kestirmeden iş bitirmek (Aydın havası)
ÇOCUKLARIN ANASI : Eski Urfa erkekleri hanımın eşim ailem demekten utandıkları için bu deymi kullanırlardı.
ÇOR OLMAK : Nezle olmak hastalıklı olmak.

URFA BİLMECELERİ

Mehmet ÇİNİ

- 25- Etten kantar, altın tartar (Cevap : KULAK)
- 26- Dam ardında boynu buruğ. (Cevap : PİSLİK)
- 27- Dilim dilim nar, Dize çıktı kar,
İndi hünkâr, Çıktı sedefkâr. (Cevap : KÖMÜR-MANGAL-KÜL)
- 28- Dedemin bir sarığı var sardım sardım bitmedi. (Cevap : TEŞİ)
- 29- Yer altında gelin gidi. (Cevap : KARINCA)
- 30- Yer altında altın düğme. (Cevap : ÇİĞDEM)
- 31- Yer altında altın sikke. (Cevap : PİRÇIKLİ)
- 32- Biz biz biz idik. Otuziki kız idik,
İnci gibi dizildik,, Gazel gibi döküldük. (Cevap : DİŞ)
- 33- Bilmece bildirmece, Dil üstünde kaydırmaca, (Cevap : DONDURMA)
- 34- Henteşe, menteşe, Kaldırdım vurdum taş. (Cevap : SÜMSÜRİK)
- 35- Uzun uzun kemişler, Bı gece bize gelmişler.
Oynamışlar sıçramışlar, Gitmişler. (Cevap : YAĞMUR)
- 36- Altı deniz üstü duman Duman üstünde saman
Samana düşmüş ateş, Yanar ne yaman yanar, (Cevap : NARGİLE)
- 37- Altı mermer üstü mermer,
İçinde bir hanım terler. (Cevap : DİL)
- 38- Ağırdir başı kalkmaz leşi,
Kalkarsa leşi bitirir işi. (Cevap : EL KABANI)
- 39- Dağdan attım kırılmadı, Taştan attım kırılmadı,
Bir yımriğuma dayanmadı. (Cevap : SOĞAN)
- 40- Ben dururam, o gider. (Cevap : SES)
- 41- Kat katı hikmeti, Tebir kadar üzi var,
Tepesinde gözü var. (Cevap : LAHANA)
- 42- Mimsiz Ayet , (Cevap : INNAATEYNA)
- 43- Dilsiz Hayvan, (Cevap : BALIK)
- 44- Çiçeksiz Meyve (Cevap : İNCİR)

K A R L I K L A R

M. Emin BEYAZGÜL

Kırk elli yıl öncesinde Urfada sık sık ve çok kar yağardı.

Yağan karlardan, halkın yazın istifade edebilmesi için, Şehrin batı kesiminde bulunan volkanik dağlarda ki büyük mağaraların içinde yapılan kocaman karlıklar vasıtasıyla şehir halkının kar ihtiyacı karşılanırdı.

Karlık mevcudu 20 civarında olup başlıcaları, ZAHTERLERİN KARLIĞI, KEL BEDO YUN KARLIĞI, DİPKARLIK, SAVUH MAĞARA, SİNEK YAYLASI, DEVELİK, EHBER, TOP DAĞI, MULLA ÜMER karlıklarıdır. Bu karlıkların bu gün çoğunun taşları sökülmiş kullanılmaz bir haldedir.

Mezkûr karlıklar, umumiyetle 8-15 metre derinliğinde olup, taban genişliği 4-6 metre, tavan (Ağız) genişliği ise 6-10 metre arasında değişen dev bir huniyi andırır.

Karlıklar umimiytle kayadan oyma olup, içerisine minare tipi bir merdivenle inilir. Oyulurken bazı mağaraların içinin pur çıkması (Pek gevşek bir kaya türü) veya bir toprak tabakasına raslaması dolayısıyla 0 karlığın içi harçsız, düzgün moloz taşlarla döşenir. Ayrıca kar sularının bir yerde birikmesini temin içinde taban kısmına süzek denilen büyücek bir çukur oyulurdu. Arazi durumu müsait olan bazı karlıkların sızıntı suları, bir kanal vasıtasıyla dışarı akıtılırdı.

Kışın üçüncü, dördüncü karını müteakip, yağın şiddetli yağmurlarla dağlar ve kayalar iyice temizlendikten sonra ki sürekli karlarda, karlıkçılar kar basmağa başlarırdı.

Kar günü kırkmağara'dan getirilen davul zurna ekipleri, karlıkların önünde en hareketli havaları çalmağa başlayınca, dağlar adeta bir bayram yerine döner, düğün havasına bürünürdü. Çalınan davul ve zurna işçilere moral vererek kendilerini hareketlendirip iş verimlerini arttırırdı.

Dışarıda çalışan işçiler, karlık çevresindeki dağlardan, kayalardan harallarla (Büyücek kıl çuval) toplayıp getirdikleri karları, karlığa boşaltırlar. Karlığın içinde bulunan ekip de vurulan davul zurnaya ayak uydurarak oynayıp zıplamak suretiyle karlığı basarlardı.

Karlıkçılar aynı zamanda helvacı olduklarından işçilere yemek olarak tahin helvası, ekmeç verilirdi. Günlerce çalışmak suretiyle basa basa doldurulan karlıkların üzeri kalın bir saman tabakasıyla örtülelerek bu suretle yaza kadar muhafaza edilmiş olurdu.

Yaz gelip de tavalara iyice ısınca, kar kesimine başlanırdı. Kar tayıları (Paketleri) 50X75X150 cm. ebadında dikdörtken Prizma şeklinde olup, özel bışıklarla biçilerek samanlanıp, merkep ve katırlarla şehire sevk edilirdi.

Dağlardan gelen karlar, karcı dükkânlarında özel süpürgelerle iyice temizlendikten sonra, dondurmacı ve şerbetçilerle halka satılmak suretiyle sıcaktan kuruyan dudak ve boğazlar, yanan yürekler bu suretle serinleyip ferahlamış olurdu.

URFA'DA UNUTULMAYANLAR

- *ŞEHİT NUSRET BEY (Urfa mutasarrıfı. İdam edilmiştir.)
- ☆ BÜYÜK HACI MUSTAFA (Urfa'nın kurtuluşuna öncülük etmiş. İlk Belediye Reisi.)
- ☆ FUAT BEG (Vali. Şehirde ilk imar ve düzenlemeleri yapmış)
- ☆ HALİDE NUSRET ZORLUTUNA (Şair-Öğretmen,. Mesleği ve şiirleriyle Urfa'ya hizmet vermiş.)
- * NACİ BEG (Komiser. Asayiş ve disiplinde nam yapmış.)
- ☆ GALİP DEMİREL (Kısa sürede idaredeki dirayetiyle iz bırakmış.)
- ☆ RAFET ÜCELLİ (Vali. Büyük bir heyecan ve özveriyle, havalanı, Ziraat Fakültesi ve Harran Üniversitesi için gayret sarfetmiş.)
- ☆ MUSA ERAN (Nefes almak için taraf olmanın gerektirdiği dönemlerde,, tarafsız tutumu ve asayiş için verdiği mücadele ile tanınmış.)

HARRAN

DOKTOR MUHAMMED ALİ BEG

M. ALİ EKREN

Geçen bahar mevsiminde mesai bitiminde daireden çıkıyordum. Zabıta bürosuna doğru, ak sağlı bir hanımefendi, yanında arkadaşımız Mahmut Akkafa, bana geldiler. Arkadaş bana, bu hanımefendi mevlid anonsu yaptırarak. Ama erkeklerden birinin tok sesle anons yapmasını istiyor. Sana getirdim dedi. Hanımefendi de: Babama Yusuf Paşa Camiinde mevlid okutacağım Sizin anons yapmanızı istiyorum. Ben bundan 45 yıl evvel Urfa'da görev yapıp yine burada vefat eden Dr. Muhammed Ali Beg'in kızıyım. Adım Müzeyyen. Babam'ın vefatında 12 yaşlarındaydım. Ve o zaman da Urfa'dan ayrıldım. Sözümlü kestim:

Ben babanızı tanıyorum. Hem de babamın anlattıklarından tanıyorum, dedim. Babanız, ölünce servet olarak beyaz bir Şam Eşeğinden başka servet bırakmayan kişi değil midir?.. Ne..? Siz benim babamı tanıyor musunuz? Demek hala unutulmamış. Duyulandı, gözleri doldu. Ben yalnız değil, Urfa'da çoğu kimse onu tanır ve unutmamıştır. Onun kabri başına gider hala fatihalar okur ziyaret ederler,dedim.

Babanızla ilgili bir olayı anlatayım Babamın arkadaşlarından Müslüm Amca hali vakti yerinde bir adam. Yoksulca bir kiyafete bürünür. Ayağında takunya muayene olmaya gider doktor babanıza. Muayeneden sonra da benim muayene param yok der. Dr. Muhammed Ali Beg zararı yok, canınız sağ olsun der. Müslüm Amca bu kadar değil, ilaç param da yok. Doktor ise sen gelen ilk şahıssın biraz bekle, benim de param yok. Biri gelirse ondan alacağım, ilaç için sana vereyim, der. Biraz sonra gelen hastanın verdiği alır ve muhtaç sandığı Müslüm Amcaya verir. Ama Müslüm Amca ben seni denemek için böyle yaptım doktor diyerek parayı geri verir. Bunun gibi her muhtacın yardımcısı her hastanın en yakını, gece gündüz dinlenmeden, yorulmadan o beyaz eşeğin sırtında ulaşmadığı hasta yoktur. Muhammed Ali Beg'in. Kazandığı parayı da Muhtaçlara dağıtır. Ve vefatında bir Beyaz Şam Eşeği ile muayene aletlerinden başka bir şey kalmamıştır geride. Ve bir de bir sevgi, bir insanlık bir dostluk ve bir şanbırakmıştır rahmetli babanız. Bir servet ki dünyalar değer.

Müzeyyen Hanım ağlıyordu. Sizlere minnettarım.

Verdiği mevlid anonsunu okudum. Ruhun Şad olsun Muhammed Ali Beg.

Allah senden razı olsun doktor Muhammed Ali Beg.

